
Üç Pîrin Mürşidi: Halvetiyye, Ramazâniyye Kolu ve Köstendilli Ali Alâeddin Efendi

Semih Ceyhan

İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, 351 sayfa.

Türkiye’de tasavvuf tarihi üzerine çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Yapılan çalışmaların çoğu tüm tasavvuf tarihini ve tarikatları ele almayı hedeflemektedir. Ancak bu çalışmalarda tarikatlar detaylı olarak ele alınmakta ve bu konudaki bilgiler yüzeysel kalmaktadır. Diğer taraftan farklı tarikatlara mensup birçok mutasavvıfın görüşlerini inceleyen lisansüstü tezler, her ne kadar söz konusu mutasavvıfların hayatı ve tasavvufla ilgili görüşleri hakkında yeterli bilgiler sunsa da, bu tezlerin mutasavvıfların bağlı olduğu tarikatların başlangıçtan günümüze kadar olan seyrini bütüncül bir şekilde ortaya koyduğu söylenemez. Bazı araştırmacıların Osmanlı dönemi tasavvuf tarihini, yüz yıllık dilimler halinde inceleyen eserleri mevcut olsa da, bu tip çalışmaların arttırılması ve her bir tarikatın kurulma aşamasından günümüze kadar olan seyrini içine alacak şekilde inceleyecek araştırmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin mirasçısı olarak bizim vazifelerimizden biri, Osmanlı’da üretilen ilmî ve kültürel birikimi tüm yönleriyle gün yüzüne çıkarmak, farklı çalışma yöntem ve araçlarıyla tahlil etmektir. Bu bağlamda tasavvuf tarihi ve kültürü sahasındaki araştırmacıların Osmanlı toplumunda etkin olan tarikatların durumlarını, toplumla ve siyasetle olan ilişkilerini hem tarihsel hem de siyasî ve sosyolojik olarak incelemesi, mezkûr mirasa yönelik önemli katkılardan biri olacaktır. Böyle bir incelemeye Semih Ceyhan’ın editörlüğünde İSAM Yayınları’ndan çıkan ve tarikatları detaylı bir şekilde ele alan *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür* adlı eser örnek olarak gösterilebilir. Burada tanıtmaya çalışacağımız eser yine Semih Ceyhan’ın Halvetiyye tarikatı ve onun bir kolu üzerindeki müstakil bir çalışmasıdır. Bu çalışma Halvetiyye tarikatının başlangıçtan günümüze kadar genel bir seyrini, çeşitli coğrafyalardaki yayılışını, alt kollarını, şubelerini, özellikle de Ramazâniyye kolunun intişârını ve bu kolun Rumeli ve İstanbul’da önemli bir mümessili olan Köstendilli Ali Alâeddin Efendi’nin hayatını ve yetiştirdiği halifeleri ele almaktadır.

Eser bir “Giriş”, üç bölüm ve “Sonuç”tan oluşmaktadır. “Giriş” bölümünde okuyuculara önce “tarikat” ve “tekke” kavramlarının ne olduğuna ilişkin bir ön bilgi verilmektedir. Tarikat kavramının literatür anlamı: “gidilecek yol,

izlenilecek usul, sülûk” olarak verildikten sonra, tasavvufî terim olarak tarifi ise: “insanın kendisini, evreni, Hz. Peygamber’i ve nihayetinde Allah’ı bilmesinin yolu” şeklinde yapılmaktadır. İnsanın kendisini, evreni, Hz. Peygamber’i ve yaratıcısını bilmesinin de ancak nefsin kemâle doğru ilerleyişiyle mümkün olacağı, nefsin tanınması ve kemâle doğru yükselişinin sağlanması için ise üç ayrı usulün olduğu ifade edilmektedir. Birinci usul namaz, oruç gibi sâlih ameller işlenerek nefsin olgunlaştırılması; ikinci usul mücâhede ve riyâzet ile nefsin terbiye edilip güzel huyların kazanılması; üçüncü usul ise aşk, cezbe ve muhabbet ile Hakk’a doğru seyahat edilmesidir. Aynı zamanda burada tarikat kavramı bir de kurumsal olarak tarif edilmiştir. Kurumsal olarak tarikatın Hz. Muhammed’e ve Allah’a mânevî açıdan erişmede rehberlik eden bir mürşide bağlı kimseler için konulmuş, mânevî, ahlâkî ve sosyal kuralların bütünü ve bu kurallara göre teşkilâtlanmış bir müesseseye olduğu dile getirilmiştir. Bu müesseselerin dayandığı, yani kurucusu olduğu şahıslar ise “pîr” olarak adlandırılmıştır. Fakat pîrler tarikat kurmak gibi bir amaçla ortaya çıkmamışlardır. Genellikle “tarikatın pîri” diye isimlendirilmeleri daha sonra o tarikatta bulunan kişiler tarafından olmaktadır.

“Giriş”te tarih içerisinde farklı farklı tarikatlar meydana gelmiş olmasına rağmen, bütün tarikatların gayesinin bir ve bunun da Hakk’a vasıl olmak olduğuna dikkat çekilmiştir. Yine bu kısımda tarikatların kişilerin mânevî eğitimini üstlenmeleri yanında, toplumsal olarak birçok işlevlerinin bulunduğundan bahsedilmektedir. Burada modern insanın tarikatlara yönelik olumsuz bakışını gidermek maksadıyla tarikatların işlevlerinin neler olduğu dile getirilmiştir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti’nde aydınlar, tarikatları geri kalmışlığın nedenleri arasında saymaktadır. Onlar, tarikatların toplumsal anlamda hiçbir işlevlerinin olmadığını, insanları miskin ve âtil hale getirdiğini düşünmektedir. Değerlendirmesini sunduğumuz bu tarz çalışmalar, tarikatlar üzerine yapılan eleştirilerin büyük ölçüde ön yargıya dayandığını ve haksız olduğunu ortaya koymaktadır.

“Giriş” bölümünde üzerine durulan diğer bir kavram da “tekke”dir. Önce tekke kavramının ne olduğu literal anlamıyla ifade edildikten sonra, tasavvufî bir kavram olarak ne anlama geldiği izah edilmektedir. Tekkelerin tarikatlar ve toplumlar açısından ne gibi işlevlere sahip olduğu, önce nerede ve ne zaman ortaya çıktığı anlatıldıktan sonra, tekkelerin İslâm toplumunda medresenin yanında toplumun dinî, ahlâkî, mânevî, sanatsal yönünün geliştirilmesinde önemli etki sağlamış olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber, tekkelerin gerek fethedilen yerlerde kurulmasıyla, gerek o tekkelerin başında bulunan şeyhler ve müridlerinin cihada katılmasıyla İslâm’ın yayılmasında önemli roller ifa ettiğinden bahsedilmektedir. Yazara göre kervan yolları üzerinde

kurulan tekkeler, kervansaray ve hanlar gibi faaliyetlerde bulunmuş; hatta bazı tekkeler sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı güçlendirmiş, buldukları yeri imar ederek oranın merkezî bir konuma gelmesini sağlamıştır. Yine yazar bu çalışmada bize tekkenin ve diğer kurumların ilk nüvelerini de Hz. Peygamber'in mescidi çatısı altında farklı isimler almadan bir bütün olarak icra edildiğini hatırlatmaktadır. Tekkeler, her ne kadar geç dönemde ortaya çıksa da, yazar burada tekkelerin oluşum mantığı açısından ilk nüvelerinin Hz. Peygamber döneminde var olduğunu düşünmektedir.

Çalışmanın “Birinci Bölüm”ünde Halvetiyye tarikatının ortaya çıkışı, Anadolu’da ve diğer İslâm coğrafyalarında nasıl yayıldığı, o coğrafyalarda kurulan kollarının ve bunların alt şubelerinin neler olduğu genel olarak ele alınmaktadır. Bu bölümde aynı zamanda Halvetiyye tarikatının usulü üzerinde de durulmaktadır. Yazar bu bölümde Halvetiyye tarikatının kurucusu Ömer el-Halvetî (ö. 750/1349 veya 800/1397) olduğunu, şayet silsile daha geriye götürülmek istenirse bunun İbrâhim Zâhid el-Geylânî’ye ve oradan da Şeyh Necîb es-Sühreverdî’ye (ö. 598/1201) ulaşacağı ifade edilmektedir. Yine yazar tarafından bu tarikat yayılma imkânını ikinci piri olan Yahyâ eş-Şîrvânî (ö. 870/1466) ve yetiştirdiği onlarca halife sayesinde elde ettiği vurgulanmaktadır. Anadolu topraklarında Halvetîliğin yayılması da yine Şîrvânî’nin halifeleri olan Muhammed Bahaeddin Erzincânî, Dede Ömer Rûşenî ve Habîb Karamânî vasıtasıyla gerçekleştiği ve Anadolu’ya Halvetîliği getiren ilk kişinin de Yahya eş-Şîrvânî’nin müşidi Sadreddin Hıyâvî’nin halifesi Amasyalı Pîr İlyas (ö. 837/1433) olduğu dile getirilmektedir. Eserde ifade edildiği gibi, Halvetiyye tarikatının Anadolu’daki irşat faaliyetleri Pîr İlyas’ın Amasya’da kurulan Gümüşoğlu Tekkesi’yle başlamakta, daha sonra da Pîr İlyas Kolu halifeleri tarafından Amasya ve Tokat’ta devam ettirilmektedir.

Çalışmada Muhammed Erzincânî’nin irşat faaliyetlerini Erzincan’da yaptığı, yetiştirdiği halifelerle Halvetîliği Anadolu’ya yaydığı ifade edildikten sonra tarikatın İstanbul’da yayılmasını sağlayan halifesi Cemâl el-Halvetî (ö. 899/1494) ve ona dayandırılan Cemâliyye Kolu, yine halifesi İbrâhim Tâceddin el-Kayserî (ö. 883/1464) silsilesinden gelen Yiğitbaşı Ahmed Marmarâvî (ö. 910/1504) ve ona dayanan Ahmediyye ana kolları ele alınmaktadır. Yine burada Cemâliyye Kolu’nun Sünbül Sinan’a (ö. 936/1529) dayanan Sünbüliyye, Şâbân-ı Velî’ye (ö. 976/1568) dayanan Şâbâniyye gibi alt kollar ve onların şubeleri, Ahmediyye Kolu’nun da Ümmî Sinan’a (ö. 976/1568) dayanan Sinâniyye, Hasan Hüsameddin Uşşâkî’ye (ö. 1001/1593) dayanan Uşşâkî, Niyazî-i Mısri’ye (ö. 1105/1694) dayanan Mısriyye ve “İkinci Bölüm”de ayrıntılı işlenecek olan Ramazân Mahfî’ye (ö. 1025/1616) dayanan Ramazâniyye alt kolları ve şubeleri üzerinde durulmaktadır.

Yazar yine bu bölümde Yahyâ Şîrvânî'nin diğer bir halifesi olan Dede Ömer Rûşenî'yi ele almakta ve Şîrvânî'den sonra şeyhliğe Ömer Rûşenî'nin geçtiğini söylemektedir. Dede Ömer Rûşenî'nin irşat faaliyetlerini daha çok Azerbaycan'da sürdürmüş olduğu, daha sonra ise Tebriz, Erzurum ve Diyarbakır gibi yerlerde faaliyette bulunduğu da ifade edilmiştir. Yine bu çalışmada Dede Ömer Rûşenî'nin pîri olduğu Rûşeniyye Kolu, aynı zamanda ana kollarından biri ve Anadolu'ya daha çok onun halifeleri tarafından yayıldığı; İbrâhim Gülşenî ile de Mısır'da taraftar bulduğu dile getirilmektedir. Ayrıca yazar burada Anadolu'da Halvetîliğin yayılmasında etkili olan Şîrvânî'nin halifelerinden Habib Karamânî'den (ö. 902/1497) de bahsetmekte ve bu silsileden gelen Şemseddin es-Sivâsî (ö. 1006/1597) gibi mutasavvıfları ele almaktadır.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, Halvetiyye tarikatı dört ana kola ayrılmış ve bu dört ana kol da alt kollar ve şubelerden oluşmuştur. Halvetiyye tarikatından çıkmış olan bu kollar ve şubeler, Osmanlı Devleti'nin hemen her bölgesinde, fakat özellikle İstanbul'da yaygınlık kazanmıştır. Bu sayede de Halvetiyye tarikatı, Osmanlı Devleti'nde en etkin tarikatlardan biri olma özelliğine sahip olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde ayrıca Halvetiyye tarikatında ilmî ve mânevî yönü yanında güçlü şeyhlerin padişahlar, vezirler, medrese ulemâsı ve diğer birçok bürokratik kademede bulunan kimselerle olan ilişkilerine ve onlar üzerindeki etkilerine kısaca değinilmiştir.

“İkinci Bölüm”de ise Halvetiyye tarikatının Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî'ye dayanan Ahmediyye ana kolunun alt kolu olan ve Ramazân Mahfî'nin pîri olduğu Ramazâniyye Kolu ele alınmıştır. İlk bölümde Halvetiyye tarikatının, Ramazâniyye Kolu hariç, diğer bütün kollar ve şubeleri ele alınmış, Ramazâniyye Kolu ise “İkinci Bölüm”de işlenmiştir. Ramazân Mahfî Efendi'nin milâdî 1542 yılında Afyon'da doğduğu, tahsilini yine Afyon'da yaptığı ve daha sonra Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî'nin silsilesinden Şeyh Kâsım Lârendî'ye (ö. 960/1552) intisap ettiği, sülûkünü ise Muhyiddin Karahisârî'den (ö. 990/1582) tamamladığı ifade edildikten sonra, mürşidi olan Lârendî ve Karahisârî hakkında bilgi verilmiştir. Eserde, Ramazân Mahfî'nin ilk mürşidi olan Kâsım Lârendî'nin kaynaklarda karıştırıldığı, bazen Kâsım İnegöli veya Kâsım Çelebi olarak zikredildiği vurgulanmaktadır. Bu iki şahsın, yani Kasım İnegöli ile Kasım Çelebi'nin farklı kişiler olduğu ve Ramazân Mahfî'nin mürşidinin ise Kasım Çelebi olduğu ifade edilmektedir. Daha sonrasında da, Ramazâniyye kolunun İstanbul, Bursa, Edirne, Bulgaristan, Kosova, Arnavutluk, Makedonya ve Kırım'da nasıl yayıldığı ve buralarda hangi tekkelerin açıldığı; tekkelerde sırasıyla kimlerin şeyhlik yaptığı ve tekkelerin günümüze kadarki işlevleri üzerinde durulmaktadır.

Bu bölümde, aynı zamanda Halvetiyye tarikatının Ramazâniyye Kolu'nun tarikat usulüne değinilmektedir. Halvetiyye tarikatının bütün kollarında usul olarak esmâ-i seb'â ve Yahyâ Şîrvânî'nin "vird-i settâr"ının okunduğu vurgulanmaktadır. Ramazâniyye Kolu'na bağlı bir müridin günlük yapması gereken zikrin neler olduğu ise Harîrîzâde'nin (ö. 1299/1882) *Mir'âtü's-sâlikîn* adlı eserinden naklettiği şekilde aktarılmaktadır.

"Üçüncü Bölüm"de XVIII. asrın ilk yarısının önde gelen mutasavvıflarından Halvetî-Ramazânî şeyhlerinden ve üç pîrin mürşidi olan Köstendilli Ali Alâeddin Efendi'nin (ö. 1143/1730) hayatı ve yetiştirdiği halifeleri ele alınmaktadır. Bu çalışmada, Alâeddin Efendi'nin üç pîr yetiştirmesi dolayısıyla bu döneme etkisi ve Halvetîlik tarihindeki önemi vurgulanmıştır. Yazarın ifade ettiği gibi, Alâeddin Efendi, Ramazân Mahfî'nin silsilesinden gelen Fâzıl Ali Lofçavî'ye (ö. 1095/1683) bağlanır ve irşat faaliyetlerini önce Bulgaristan'da sürdürür; ardından da İstanbul Üsküdar'da Selâmi Ali Efendi Dergâhı'na gelir ve irşat faaliyetlerini burada devam ettirir. Ahmed Raûfî (ö. 1170/1757), Mustafa Sinobî (ö. 1143/1730) ve Nûreddin Cerrâhî (ö. 1133/1721) gibi önemli halifeler yetiştirir. Burada, Alâeddin Efendi'nin diğer halifeleri ele alınmış olsa da, özellikle bu üç halife üzerinde durulmakta; onların hayatları, eserleri, irşat faaliyetleri yürüttükleri tekkeleri ve kendilerinden sonra sırasıyla o tekkelerde kimlerin silsileyi devam ettirdiği detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Aynı zamanda Alâeddin Efendi'nin yetiştirdiği bu üç pîrden Nûreddin Cerrâhî'ye dayanan Cerrâhî Kolu'nun, günümüzde de faaliyetlerini sürdürmesi bakımından önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca Cerrâhîlik tarikatında, Cerrâhîliği birçok yere yayan, eli kalem tutan ve aynı zamanda mûsikişinas mutasavvıfların yetiştirdiği dikkatlere sunulmaktadır. Diğer yandan da tarikatı günümüze kadar taşıyan Muzaffer Ozak Efendi (ö. 1985) ve Sâdık Safer Dal Efendi (ö. 1999) gibi şahsiyetler üzerinde de durulmaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Mezkûr eser, Halvetî tarikatının Ramazâniyye Kolu'ndan gelen, üç pîrin mürşidi olan Köstendilli Ali Alâeddin'in hayatı, irşat vazifesinde bulunduğu tekkeler ve yetiştirdiği halifeleri ele almayı hedeflemektedir. Ali Alâeddin'in hayatı ele alınmadan önce, okuyucunun ön bilgelere sahip olması için birinci bölümde Halvetiyye tarikatının, geçmişten günümüze seyri gözler önüne serilmekte ve ikinci bölümde de Ali Alâeddin'in bağlı olduğu Ramazâniyye Kolu üzerinde durulmaktadır. Böylece eser Halvetiyye tarikatı üzerine yapılan çalışmalarda başvuru niteliğine sahip bir kaynak özelliği taşımaktadır. Buna mukabil şunu da ifade edelim ki eser, tasavvuf okumalarında, genel okuyucuların ilgilerinin ötesinde bir bilgi yoğunluğuna ve akademik hüviyete sahiptir. Bu açıdan biz

bu eserin tasavvuf tarihi ve kültürü içerisinde, daha çok kaynak niteliğinde olduğunu düşünmekteyiz.

Halvetiyye tarikatı, en fazla kola sahip olan tarikatlardan biri kabul edilmektedir. Bu durum, tarikatın kollarınının geçmişten günümüze kadar olan seyrini takip etmeyi zorlaştırmaktadır. Yazar bu zorluğu aşmak için Halvetiyye tarikatını; ana kol, alt kol, şube ve alt şube diye bir hiyerarşi içinde sunmakta ve böylelikle tarikatın kollarıyla ilgili anlatımı daha sistematik bir hale getirmektedir.

Bu çalışmada Halvetiyye tekkelerinin İslâm kültür dünyasına katkılarına, yayıldıkları bölgelerdeki hizmetlerine, toplumun mânevî yapısındaki etkilerine ve siyasi ilişkilerine de değinilmiştir. İşte bu sebeplerden ötürü çalışma, Osmanlı toplum yapısına da ışık tutmaktadır. Aynı zamanda kitabın sonuna “Ekler”in ilâve edilmesiyle eser daha da zenginleştirilmiş ve okuyucu için bazı bilgilere ulaşmak kolaylaştırılmıştır. Meselâ buradaki bilgiler arasında “etvâr-ı seb’â” cetveli, bazı tekkelerin fotoğrafları ve buldukları şehrin isimleri, Arnavutluk’taki Halvetî-Ramazânî tekkelerinin listesi, bazı fermanlar ve Köstendilli Ali Alâeddin’in tarikat silsilesi gibi ilâveler yer almaktadır.

Mesut Sandıkçı

(Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)